

S
K
A
S

3/1998

Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsenlehdessä julkaistaan tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan lyhyitä artikkeleita, kirjojen ja julkaisujen arvosteluja sekä muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja. Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto suoraan toimittajalle viimeistään kolme viikkoa ennen seuraavan numeron julkaisupäivää, joka ilmoitetaan lehden edellisessä numerossa. Tekstit toimitetaan disketillä tai sähköpostilla jollakin yleisellä tekstinkäsittelyohjelmalla kirjoitettuina. Piirroksia ja karttoja voidaan myös julkaista, mutta ei toistaiseksi valokuvia.

Julkaisija : Suomen keskiajan arkeologian seura -
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry
PL 286
20101 Turku

Toimittaja : Kirsi Majantie
Kanslerintie 8 B 37, 20200 Turku
(02) 230 1834, 040-503 7206
kirmaja@utu.fi

Toimituskunta:

Hannele Lehtonen (02-2838240,
hannele.lehtonen@aboavetusarsnova.fi)
Ville Laakso (050-555 6312, vilaakso@utu.fi)
Marianna Niukkanen (040-732 9907, marianna.niukkanen@nba.fi)
Terhi Mikkola (050-582 2526, terhi.mikkola@helsinki.fi)

ISSN 1455-0334

UNIPAPS
Turun yliopisto 1998

Toimittajalta

Seuran jäsenlehden kolmas numero koostuu jälleen varsin mielenkiintoisista artikkeleista, seminaari ilmoituksista, matkakertomuksista ja kommentista. Keskustelu kulttuurikerroksista ja stratigrafiasta saa jatkoa Henrik Asplundin kirjoittamassa yksikkökaivausmenetelmän soveltuvuutta pohtivassa artikkelissa. Metodin yleistyessä ja käytännön kokemusten myötä keskustelu toivottavasti saa edelleen jatkoa ja kokemuksia voidaan jakaa ja niistä keskustella rakentavalla tavalla. Asplund on kirjoittanut lehteen myös toisen artikkelin, joka käsittelee pian ajankohtaiseksi tulevaa dominikaanien Suomeen tulon juhluvuotta.

Georg Haggrenin artikkeli käsittelee Aboa Vetusta -museon kaivauksilta löytyneitä emalikoristeisten lasiastioiden paloja, mutta myös yleisemmin modernien arkeologisten kaupunkikaivausten mukanaan tuomaa uudenlaista kuvaa lasiastioiden käytöstä keskiajan ja uuden ajan alun Suomessa. Haggrenin toinen artikkeli on saksalaista kaupunkiarkeologiaa käsittelevän kirjan, "Stadtarchäologie in Deutschland", arvostelu. Myös Marianna Niukkanen artikkeli koskee esineellistä kulttuuria. Hänen artikkelinsa pohjautuu omakohtaiseen vierailuun Faenzan keramiikkamuseossa Italiassa. Faenzan majolikan esittelyn lisäksi Niukkanen kirjoittaa lyhyesti kyseisen keramiikkatyyppin esiintymisestä Suomen arkeologisissa löydöissä.

Lehden viime numerossa julkaistu esittely Anna-Maria Viikunän väitöskirjasta saa tässä numerossa jatkoa Knut Draken asiaa koskevassa artikkelissa ja Georg Haggrenin Suomen vanhimpaan sahamyllyyn liittyvässä oikaisussa. Drake ottaa toisessa artikkelissaan kantaa Juhani Rinteen kaivauksiin ja Unto Salon hiljattain kirjoittamaan artikkeliin kirkonpaikasta ja hautausmaasta Moisiossa.

Myös ne jäsenet, jotka eivät päässeet osallistumaan seuran järjestämälle matkalle Novgorodiin saavat matkasta ja Novgorodin historiasta elävän kuvan Tuula Hockmanin kirjoittaman artikkelin ansiosta. Lehden sivuilta löytyy myös useita ilmoituksia lähiaikoina järjestettävistä seminaareista. Osa ilmoituksista on lyhyitä katkelmia järjestäjien omista ilmoituksista ja niistä voi kysellä lisää järjestäjätahoilta. Stratigrafiaseminaarin ilmoitus on Mervi Suhosen kirjoittama ja häneltä voi myös tiedustella asiasta lisää.

Lehden sivuilta löytyy myös Hämeen linnan seminaarin ilmoitus. Seminaarin aiheena on tänä vuonna Asuinkartanot Suomessa ja Ruotsissa keskiajalla ja Vaasa-ajalla. Kartanoiden arkeologinen tutkimus ja niihin kohdistunut kiinnostus on vasta alussaan, mutta jo pelkästään kartanoiden valitseminen seminaarin aiheeksi kertoo lisääntyvästä kiinnostuksesta asiaa kohtaan. Kartanot ovat suhteellisen vähäisestä tutkimuksesta huolimatta osoittautuneet jo tähän mennessä löydetyn materiaalin perusteella varsin kiinnostaviksi tutkimuskohteiksi ja kaivaukset ovat tuoneet uutta valoa keskiajan ja uuden ajan alun suomalaisen rälssin elämään.

Single Context -keskustelua

Henrik Asplund

Vuoden 1997 SKAS-lehden numeroista voitiin lukea useampia artikkeleita kulttuurikerroksista ja stratigrafiasta. Hannu-Matti Wahlin (1997) keskustelunavaus johti kysymyksiin: mikä on kulttuurikerros ja miten voimme sitä tutkia (Asplund 1997)? Asiaa selvensi Marita Kykyrin (1997) kulttuurikerroksen määritelmä sekä kannanotto "luonnollisten" kerrosten mukaan etenevän kaivausmenetelmän ja huolellisen kerrosanalyysin puolesta. Mervi Suhonen ja Juha-Matti Vuorinen (1997) esittelivät stratigrafista kaivaustapaa ja siitä saatuja kokemuksia Raison Mullin asuinpaikan tutkimuksissa. Kirjoittajat olivat sitä mieltä, että stratifikaation yksiköiden mukaan etenevä kaivaus ja dokumentointi on useimmissa tapauksissa soveltuvin työskentelytapa. Näin säilyy artefaktien kerroskonteksti ja parhaat mahdollisuudet kerrostumien ajoittamiseen sekä niiden muodostumisen tulkintaan.

Kerrosjärjestyksen huomioon ottavaa kaivausmetodiikkaa voidaan jopa pitää avaimena koko arkeologisen lähdemateriaalin ymmärtämiselle (Kykyri 1997, 4). Jos siis laiminlyömme stratigrafian, emme voi ymmärtää kohteen muita piirteitä. Kerrosyksiköittäin etenevää kaivaustapaa pyritäänkin yhä useammin soveltamaan, sillä kohteen stratigrafia ja artefaktien löytökontekstit ovat perusinformaatiota, jota kaivauksissa ei enää vapaaehtoisesti haluta menettää (Suhonen & Vuorinen 1997, 13). Periaatteellinen konsensus on siis olemassa, mutta riittääkö se - olemmeko tyytyväisiä tähän, vai pitäisikö menetelmäkeskustelua vielä syventää?

Kenttätöytemetodiikasta viime vuosina käydyssä keskustelussa stratigrafiaan liittyvillä kysymyksillä on yleisemminkin ollut merkittävä sija. Skandinaviassa tämä on näkynyt erityisesti kahdessa järjestetyssä Nordiskt stratigrafimöte -nimisessä kokouksessa, joista ensimmäinen pidettiin Tukholmassa vuonna 1996 ja toinen Kristianstadissa vuonna 1997. Seuraava pidetään Kastelholmassa vuonna 1999. Malli kokousten järjestämiseen tulee Englannista, jossa Interpreting stratigraphy -kokouksia on järjestetty kahden vuoden välein vuodesta 1992 alkaen. Erääksi syyksi Skandinaviassa 1990-luvulla heränneeseen kiinnostukseen stratigrafiaa kohtaan on ehdotettu lisääntyneitä kontakteja muualle Eurooppaan sekä jonkinlaisena murroskohtana Yorkin Medieval Europe -kokousta vuonna 1992 ja sen synnyttämää innostusta (Price 1996, 42-43). Kiinnostuksen taustalta löytynee muitakin syitä. Ainakin voisi olettaa, että yksikkökaivausmenetelmällä toteutetut

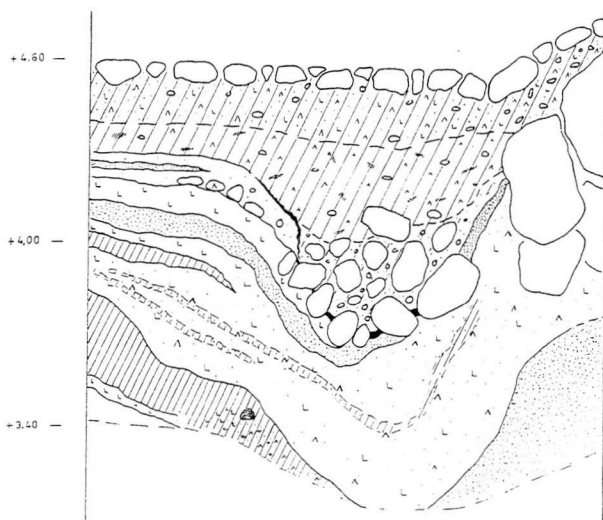
Birkan kaivaukset 1990-luvulla (Bäck & Svensson 1996) vaikuttivat kiinnostusta ja keskustelua lisäävästi (vrt. Price 1996, 39-40). Yksikkökaivausmenetelmän yhdistyminen kehittyneeseen atk-tekniikkaan teki Birkasta monella tavalla arkeologien menetelmällisen näyteikkunan.

Vaikka siis periaatteessa tiedämme yksikkökaivauksen edut ja miten yksikkökaivaus (single context -kaivaus) toteutetaan, olisi uuden metodin yleistyessä ensiarvoisen tärkeää, että kokemuksista tiedotetaan ja keskustellaan. Monet asiat voivat näyttää paperilla itsestään selviltä, mutta kaivaustilanteessa todellisuus voi olla toinen. Ongelmia - sekä periaatteellisella että käytännön tasolla - voi tulla niin kaivauksen teknisessä suorittamisessa, dokumentoinnissa kuin tulosten analysoimisessa ja esittämisessäkin. Stratigrafian teoreettiset metodiset lähtökohdatkaan eivät ole itsestään selvät, sillä Edward C. Harrisin (1975, 1977, 1979) periaatteet eivät ole ainoat mitä asiasta on esitetty. Harrisin "matriisi" ei siis ole mikään stratigrafian aksioma, vaan ainoastaan yksi tapa esittää kerrostumien suhteita.

Kulttuurikerrosten läpileikkausten suosiminen ja dokumentoiminen - tai näiden välttäminen - on hyvä esimerkki käytännön kaivausteknisestä kysymyksestä, joka liittyy kerrosyksiköittäin etenevään kaivaukseen. Yksikkökaivauksessa painotetaan luonnollisten kerrostumapintojen sekä yksiköiden rajojen ja suhteiden merkitystä aikaisempaa enemmän, vastaakohtana vanhentuneena pidetylle profiilikaistoihin perustuvalle vertikaaliselle dokumentoinnille (vrt. Harris 1977, 84-85; 1979, 49-53; Brown & Harris 1993, 19). On todettu profiilien pikemminkin haittaavan kuin helpottavan yksiköiden kokonaisuuksien hahmottamista (Suhonen & Vuorinen 1997, 10). Leikkausten ja profiilikaistojen ongelmana on myös se, että niissä näkyvät kulttuurikerrokset ja rakenteet vain leikkauksen kohdalla, eikä ole takeita siitä, että kerrosjärjestys kuvastaa tilannetta koko tutkimusalueella. Heterogeenisissä ja monimuotoisissa kerrostumakokonaisuuksissa ongelma korostuu (vrt. Suhonen & Vuorinen 1997, 11).

Toisaalta leikkaukset ovat usein havainnollisia - samalla tavalla kuin kaaviopiirros, kun sanat eivät riitä selittämään mitä oikeastaan tarkoitetaan. Leikkauskuva kertoo jotakin kohteen luonteesta. Ei pidä ajatella, että leikkauspiirroksiset (kuva 1) ovat stratigrafiaa - ne ovat vain teknisiä tulkintoja tiettyjen pisteiden välisestä kaksiulotteisesta informaatiosta - mutta niillä voidaan ehkä testata stratigrafisia päätelmiä (vrt. Fedele 1995, 99). On myös syytä muistaa, että Harriska (1979, 54-55) ei alunperin suhtautunut sinänsä kielteisesti leikkausten hyödyntämiseen. Hän jopa kehui Barkerin (1977 < 1982, 82-87) ajatusta kumuloituvista leikkauksista, joissa tasoa ja leikkausta periaatteessa dokumentoidaan samanaikaisesti - tämä nimittäin

johtaa varmaan korrelaatioon tason ja leikkauksen kerrostumien välillä. On varmasti myös tapauksia, joissa kerrostumien rajoja tai interfaaseja on hankala erottaa tasossa, mutta ne näkyvät leikkauksissa (vrt. Carver 1995, 288). Näin ollen ei ainakaan automaattisesti pitäisi sulkea pois kulttuurikerrosten läpileikkausten hyödyntämistä kerrosyksiköittäin etenevässä kaivauksessaan.

Kuva 1. Pitäisikö yksikkökaivausmenetelmässä hylätä kulttuurikerrosten suhteita tulkitsevien leikkausten käyttö? Ilkka Tikkasen piirtämä leikkaus Luostarin Jokikadun reuna-alueelta; ylin kiveys on Turun paloa edeltävän kadun pinta (Asplund 1993, liite 14).

Yhtenä perusteena sille, miksi leikkauksia ei yksikkökaivauksessa käytetä on esitetty sitä, että leikkauskarttaa vastaavan esityksen voi tehdä mistä tahansa kohdasta jälkikäteen jos kerrosyksiköt on dokumentoitu tarkasti. Onkin ehdotettu, että halutut profiilikuvat voisi piirtää kaivauskarttojen ja vaaituslukujen perusteella (Suhonen & Vuorinen 1997, 11).

Periaatteessa tasoista ja vaaitusten sarjoista voidaan varmasti edetä kolmiulotteisiin esityksiin ja epäilemättä tähän suuntaan kehitys johtaakin (vrt. Alvey 1993). Mutta onko tällainen tarkkuus vielä realistista? Säilyykö nykyisissä kerrosyksiköiden dokumenteissa riittävästi tietoa kolmiulotteisen mallin luomiseen?

Luonnollisten kerrosten mukaan etenevän kaivauksen toinen mahdollinen ongelma voisi liittyä informaation keruun ja tutkimuksen lopullisten tavoitteiden suhteisiin. Koska olemme opettelemassa uudenlaista metodista ajattelua on vaarana, että kerätään informaatiota tiedostamatta kaikkia sen hyödyntämiseen liittyviä ongelmia ja mahdollisuuksia. Esimerkiksi Raisonin Mullissa keskityttiin kentällä tiedon keräämiseen ja stratigrafian tarkempi tulkinta jätettiin jälkityövaiheeseen (Suhonen & Vuorinen 1997, 11). Tämä asettaa suuret vaatimukset tiedonkeruun systematiikalle, joka yleensä hoidetaan lomakejärjestelmää käyttäen. Ongelmaksi jälkitöiden tulkintavaiheeseen voisi ajatella muodostuvan kun ehkä kuukausia aiemmin tehtyjä havaintoja kerrosyksiköiden suhteista ei epäselvissä tilanteissa enää voidakaan tarkistaa.

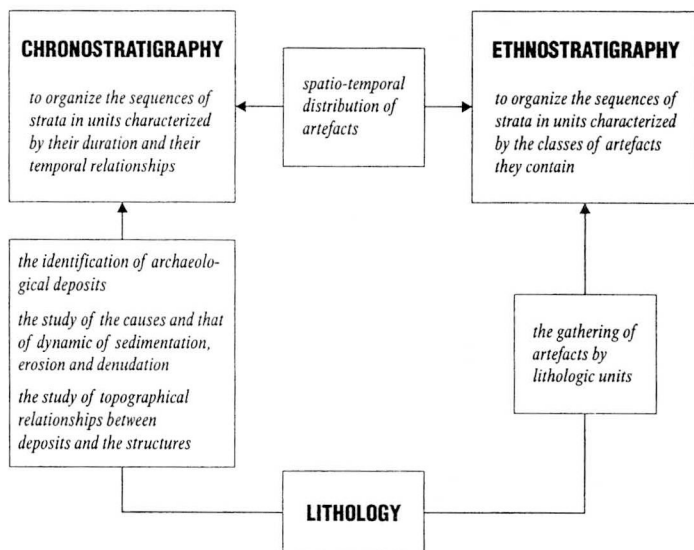
Raisonin kokemukset Harrisin matriisin käytöstä ovat tärkeitä, sillä matriisia ei tässä tapauksessa koettu stratigrafian kenttähavaintojen kuvaamiseen suoraan soveltuvaksi välineeksi, vaan järkeväksi vasta pitkälle viedyn tulkinnan jälkeisessä kerrossuhteiden havainnollistamisessa (Suhonen & Vuorinen 1997, 11). Tämä on jonkin verran huolestuttava ajatus, sillä luottamus metodiin ilman muuta vähenee, jos joudumme uudelleen arvioimaan stratigrafian jälkityövaiheessa, ennen kuin voimme esittää tulkinnan Harrisin matriisin avulla? Stratigrafian tulkinnan pitäisi kenttätyövaiheessa tarkoittaa ensi sijassa kerrosyksiköiden välisten tiettyjen suhteiden ilmaisemista. Nämä suhteet (Above, Below, Equal) ovat samat, joista Harrisin matriisin tuottamiseen nykyään yleisesti käytetty Bonn Archaeological Statistics Package (BASP) laatii matriisin. Periaatteessa oikein kerätyn informaation pitäisi tuottaa oikeat yksikkösuhteet havainnollistavan matriisin.

Suurimman ongelman monimutkaisen stratifikaation omaavissa kohteissa luulisi liittyvän perustiedon kirjaamiseen oikein. Tiedon tarkistamisen pitäisi onnistua syöttämällä päivittäin dokumentoitujen kerrosyksiköiden suhteet BASP -ohjelmaan, joka ilmoittaa kerrossuhteiden informaatiossa mahdollisesti esiintyvistä loogisista virheistä (Scollar et al, 218-221; Herzog 1993, 207-209). Virheilmoitukset voisi näin parhaimmissa tapauksissa tarkistaa in situ tai ainakin asioiden ollessa vielä hyvässä muistissa. Kentällä tapahtuvan matriisin jatkuvan tuottamisen ja tarkastamisen puolesta puhuvat myös kokemukset Yorkin kaupunkikaivaukselta (Pearson & Williams 1993, 94-95).

SKAS-lehden vuoden 1997 kulttuurikerrosasioita käsitelleissä artikkeleissa puhuttiin myös muodostumisprosesseista. Tulkinnan päätavoitteiksi todettiin primaarien ja sekundaaristen kerrostumien erottaminen sekä kerrostumien ja rakenteiden suhteiden arviointi (Kykyri 1997, 5). Esiin tuotiin myös mahdollisuus arvioida kerrostumien luonnetta varsinaisen arkeologisen löytöaineiston lisäksi erilaisin analyysein (Suhonen & Vuorinen 1997, 12). Kysymys muodostumisprosessien tulkinnasta on tietenkin erittäin vaikea. Tärkeintä tässä vaiheessa on ehkä tiedostaa, että yhtä tärkeitä kuin yksiköiden suhteet ovat yksiköt itsessään - juuri ne kertovat jostakin tapahtumasta, jonka aseman arkeologisessa kontekstissa stratigrafia ilmaisee. Tämä asettaa arkeologeille yhä uusia haasteita. Kerrossuhteiden lisäksi pitäisi kirjata suuri määrä yksityiskohtaista tietoa yksikön luonteen kuvaamiseksi ja tulkitsemiseksi - asia johon arkeologit eivät aina ole kiinnittäneet riittävästi huomiota (Golembnik 1995, 304-305; vrt. Golembnik 1985, 18).

Kerrostumien muodostumisen tulkinnan laiminlyönnin voidaan ehkä nähdä kuvastuvan alkuperäisessä Harrisin matriisissa, jossa kerrosyksiköt ovat tasavertaisia; eroa erityyppisten kerrostumien välillä ei tehdä ja stratigrafiasta voi tulla sellaisenaan vain tekninen laatikkoleikki. Matriisin erityyppisten yksiköiden tai rakennekokonaisuuksien ja vaiheiden havainnollistamiseksi arkeologit ovat ryhtyneet muotoilemaan matriisin laatikoista erilaisia kuvioita, värittämään niitä, tai teippaamaan rastereita matriisin päälle (vrt. Hammond 1993, 143, 146-147). Tämä on terveellistä kokeilua, joka toivottavasti pian johtaa siihen, että voimme liittää kerrosyksikön luonnetta koskevaa informaatiota suoraan matriisin tuottavaan tietokoneohjelmaan ja nähdä informatiivisempia matriiseja.

Kritiikkiä Harrisin stratigrafiakäsitystä ja matriisin teoreettista perustaa kohtaan on esitetty lähinnä geologien tai geologisesti suuntautuneiden arkeologien toimesta (vrt. Tunca 1995, 22). Kilpailevista näkemyksistä eniten huomiota on saanut Hermann Gaschen ja Öhnan Tuncan (1983) arkeostratigrafinen luokitus ja terminologia. Heidän esittämässään mallissa erotetaan kronostratigrafia ja etnostratigrafia toisistaan, sekä kiinnitetään huomiota litologiseen ainekseen osana arkeologisia kerrostumia (kuva 2). Stratifikaation sisältämä informaatio käsitetään Harrisia monipuolisemmin, kronostratigrafian vastatessa jollakin tavalla Harrisin matriisia ja etnostratigrafian sisältäessä kerrostuman luonteeseen ja muodostumisprosesseihin liittyvää tietoa. Gaschen ja Tuncan ajatus on teoreettisella tasolla hyvä, mutta käytännön sovelluksia siitä ei juuri taida löytyä? Realistisin vaihtoehto edetä lieneekin Harrisin matriisin kehittäminen siihen suuntaan, että siinä voidaan huomioida myös etnostratigrafian piirteitä.

Kuva 2. Voisiko kronostratigrafian ja etnostratigrafian erottaminen arkeologisten kohteiden kerrosjärjestyksen tulkinnassa olla yksi lähtökohta Harrisin matriisin kehittämiseksi? Hermann Gaschen ja Öhnan Tuncan arkeostratigrafinen luokitus ja terminologia esitettiin vuonna 1983 (Tunca 1995, 21).

Lopuksi tulee mieleen Mortimer Wheelerin 1950-luvun kommentti oikeasta kaivaustavasta (Carver 1993, 274). Tämän mukaan “ei ole yhtä oikeata kaivaustapaa, mutta monta väärää tapaa”. Lausahdus tuntuu tämän päivän tilanteeseenkin hyvin sopivalta. Kenttätöytemetodiikka tulee erilaisten tietokonesovellusten yleistymisen takia edelleen olemaan voimakkaassa muutoksessa. Voi olla, että joudumme käymään läpi siirtymävaiheen, jonka aikana metodologia on heterogeenistä erilaisten kokeilujen takia. Tällaisessa vaiheessa nopeasti julkaistut raportit menetelmien toimivuudesta ja kaikenlaisen kaivausmetodiikan kehittämiseen tähtäävä ajatustenvaihto olisi toivottavaa.

Lähteet

- Alvey, Bryan A.P. 1993. Interpreting archaeology with Hindsight: the use of three dimensions in graphic recording and site analysis. Harris, Edward C. & Brown III, Marley R. & Brown, Gregory J. (toim.) Practices of archaeological stratigraphy. Academic Press: London: 218-228.
- Asplund, Henrik 1993. Turku, Rettigin tontti (II/1/3). Rakennustyömaan arkeologinen seuranta 14-29.10.1992. Raportti. Turun maakuntamuseo.
- Asplund, Henrik 1997. Mikä on kulttuurikerros? SKAS 2/1997: 1.
- Barker, Philip 1982. Techniques of Archaeological Excavation. Second Edition. Batsford: London.
- Brown, Marley R. & Harris Edward C. 1993. Interfaces in archaeological stratigraphy. Harris, Edward C. & Brown III, Marley R. & Brown, Gregory J. (toim.) Practices of archaeological stratigraphy. Academic Press: London: 7-20.
- Bäck, Mathias & Svensson, Kenneth 1996. Single Context på Birka. META 4/1996: 3-11.
- Carver, Martin 1995. Digging for data: principles and procedures for evaluation, excavation and post-excavation in towns. Urbanczyk, Premyslaw (toim.) Theory and practice of archaeological research II. Acquisition of field data at multi-strata sites. Warszawa: 255-302.
- Fedele, Francesco G. 1995. Archaeological stratification and the logic of excavation. Urbanczyk, Premyslaw (toim.) Theory and practice of archaeological research II. Acquisition of field data at multi-strata sites. Warszawa: 81-106.
- Gasche, Hermann & Tunca, Önhan 1983. Guide to Archaeostratigraphic Classification and Terminology: Definition and Principles. Journal of Field Archaeology. Volume 10: 325-335.
- Golembnik, Andrzej 1985. The excavations on the castle hill Pultusk. New directions in archaeological research. ISKOS 5: 15-22.
- Golembnik, Andrzej 1995. Stratigraphic reconstruction of the urban deposits at the sites of Finnegården 3A, Dreggsalmenning 14-16 and Skostredet 10 in Bergen. Urbanczyk, Premyslaw (toim.) Theory and practice of archaeological research II. Acquisition of field data at multi-strata sites. Warszawa: 303-328.
- Hammond, Norman 1993. Matrices and Maya archaeology. Harris, Edward C. & Brown III, Marley R. & Brown, Gregory J. (toim.) Practices of archaeological stratigraphy. Academic Press: London: 139-152..
- Harris, Edward C. 1975. The stratigraphic sequence: a question of time. World Archaeology 7: 109-121.
- Harris, Edward C. 1977. Units of Archaeological Stratification. Norwegian Archaeological Review. Vol. 10: 84-94.
-

- Harris, Edward C. 1979. Principles of Archaeological Stratigraphy. Academic Press: London.
- Herzog, Irmela 1993. Computer aided Harris Matrix generation. Harris, Edward C. & Brown III, Marley R. & Brown, Gregory J. (toim.) Practices of archaeological stratigraphy. Academic Press: London: 201-217.
- Kykyri, Marita 1997. Kulttuurikerroksia tutkimaan. SKAS 3/1997: 2-7.
- Pearson, Nicky & Williams, Tim 1993. Single-context planning: its role in on-site recording procedures and in post-excavation analysis at York. Harris, Edward C. & Brown III, Marley R. & Brown, Gregory J. (toim.) Practices of archaeological stratigraphy. Academic Press: London: 89-103.
- Price, Neil 1996. Emerging from the underground: comments on the first Nordic Stratigraphy Meeting. META 4/1996: 35-44.
- Scollar, Irwin & Herzog, Irmela & Rehmet, Joachim & Greenacre, Michael J. The Bonn Archaeological Statistics Package. Version 4.5. The Unkelbach Valley Software Works.
- Suhonen, Mervi & Vuorinen, Juha-Matti 1997. Bonden Paavo Raison Mullissa. SKAS 3/1997: 8-13.
- Tunca, Önan 1995. Archaeological stratigraphy: present survey of its development and the state of knowledge. Urbanczyk, Premyslaw (toim.) Theory and practice of archaeological research II. Acquisition of field data at multi-strata sites. Warszawa: 18-24.
- Wahl, Hannu-Matti 1997. Bonden Paavo som kulturlagerproducent. SKAS 1/1997: 6-12.

Kutsu syyskokoukseen

Suomen keskiajan arkeologian seuran
syyskokous pidetään Hämeen linnassa
perjantaina 20.11. kello 11.15.

Kaksi emalikoristeista lasiastiaa 1300-luvun Turusta

Georg Haggrén

Perinteinen kuva lasiastian käytöstä Suomessa muuttuu modernien kaupunkikaivausten ansiosta

Historiallisen ajan muinaisjäännösten tutkiminen muutoin kuin pelkin rakennusarkeologisin menetelmin oli ennen 1980-lukua vähäistä. Tästä johtuen kaiken maalöytöinä talletetun keskiaikaisen esineistön määrä jäi pitkään pieneksi. Näin kertynyttä kuvaa lasiesineiden harvinaisuudesta on vahvistanut se, että Suomen keskiaikaisessa tai 1500-luvun arkistoinnissa ensimmäinen maininta lasipikareista on vasta vuodelta 1549 ja vielä 1600-luvun lopulla arkistotiedot lasista ovat vähäisiä.

Vuoden 1990 jälkeen kuva lasiastian käytöstä Suomessa on ratkaisevasti muuttunut. Ennen 1990-lukua uskottiin, että lasiesineet olivat vielä 1500- ja 1600-luvuilla hyvin harvinaista ylellisyyttä. Laajat Helsingin Vanhassakaupungissa tehdyt kaivaukset ovat kuitenkin pakottaneet korjaamaan tämän käsityksen. Lasinsirpaleet muodostivat Vanhassakaupungissa yhden runsaimmista löytöryhmistä. Lasiastiat eivät olleet renessanssin ja barokin helsinkiläisporvareille pelkkää ylellisyyttä vaan ne kuuluivat myös arkeen.

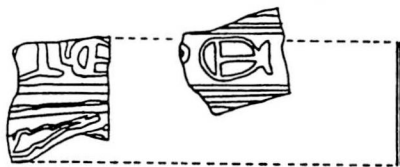
Vielä suurempi yllätys oli edessä, kun vuosina 1992-1995 Turun vanhan keskustan ns. Luostarikorttelissa sijainneella Rettigin tontilla, nykyisen Aboa Vetus -museon alueella tehtyjen kaivausten lasilöytöjen analysointi aloitettiin. Aineistosta paljastui lähes 50:n esineen sirpaleista koostuva kokonaisuus 1300-1400-lukujen lasia. Tässä artikkelissa keskitytään näistä löydöistä erityisesti kahteen emalikoristeiseen astiaan. Niistä toinen on typologian avulla on helposti määritettävissä, toista olisi tuskin tunnistettu ilman niitä moderneja historiallisen ajan arkeologian kaivausmenetelmiä, joilla sirpale on talletettu. Yhdessä nämä sirpaleet valottavat keskiajan arkeologian menneisyyden tutkimukselle tarjoamia mahdollisuuksia.

Aboa Vetus -museon kaivausten stratigrafiaa ei ole kokonaisuudessaan vielä analysoitu, mutta tutkimuksissa käytetty maaperän luontaisia kerroksia seuraava yksikkökaivausmenetelmä tarjoaa jo nyt mahdollisuuden eräiden dendrokronologisesti ajoitettujen suljettujen löytökokonaisuuksien tarkasteluun. Alueelta paljastui kaivauksissa useita 1400-luvulle ajoittuvia

kivirakennusten raunioita ja kivistä muurattuja kellareita, jotka on jätetty paikoilleen. Muurattujen perustusten ulkopuolella oli lisäksi jäänteitä niitä vanhemmista puurakennuksista. Vanhimpien löytöjen ajoitusta helpottaa kaivausalueen itäosassa sijainnut laaja, yhtenäinen puurakenne, jonka alla on häiriintymätön 1300-luvulla syntynyt kulttuurimaakerros.

Lasia Venetsiasta ja islamilaisesta maailmasta

Aboa Vetuksen kaivausten varhaisimmat lasiastiain sirpaleet ovat kahdesta 1200-luvun lopun tai luultavammin 1300-luvun alkupuolen emalikoristeisesta, väritöntä lasia olevasta astiasta. Toinen niistä on ollut ns. 'syyrialais-frankkilainen pikari', josta on yhteensä neljä sirpaletta. Tämän yläreunastaan ulospäin aukeavan, mutta muutoin sylinterinmuotoisen pikarin yläosaa on kiertänyt kyseiselle esinetyypille ominaiseen tapaan teksti, josta on erotettavissa kirjaimet ...TE... ...E... Teksti on huolellisesti maalattu valkoisella emalivärillä. Ulkopinnan koristelussa on valkoisen ohella käytetty keltaista ja punaista emalia, minkä lisäksi astian sisäpinnalla on ollut punaisella maalattua ornamenttiikkaa. Turun pikarin koristeaihetta ei sirpaleista voi päätellä, mutta yleensä vastaaviin pikareihin on maalattu ihmisiä, eläimiä tai vaakunakuvioita. Nykyisen tutkimuksen valossa nämä erittäin korkealaatuista lasia olevat esineet on valmistettu 1200-luvun lopulla tai 1300-luvun alkupuolella Venetsian Muranossa.

Kuva 1. Venetsialaisen emalikoristeisen pikarin sirpaleita.

Näitä emalikoristeisia pikareita kutsutaan yleensä hieman harhaanjohtavasti syyrialais-frankkilaisiksi. Syy tähän löytyy tutkimushistoriasta, sillä pitkään uskottiin, että nämä esineet on ristiretkien aikaan valmistettu Välimeren itäosissa, lähinnä Syyriassa. Nykyisen käsityksen mukaan nämä pikarit, tai ainakin pääosa niistä, on puhallettu Venetsiassa. Sieltä ne ovat levinneet kauppateiden mukana lähes kaikkialle Eurooppaan, mutta etenkin eri puolille Saksaa. Nykyisin tunnetaan sirpaleita yli sadasta tällaisesta pikarista, jotka ovat lähes poikkeuksetta yhteiskunnan vauraimpien kerrosten asuinsijoilta: linnoista, luostareista ja kaupunkien rikkaimpien kauppiaitten asuttamista kortteleista. Mielenkiintoista on, että suurin yksittäinen löytökeskittymä on Virosta, Tarton keskustan kaivauksilta. Myös eri puolilta Ruotsia on löytynyt näitä venetsialaisten pikarien palasia. Sen sijaan Suomesta niitä ei ole aiemmin tavattu.

Aboa Vetuksen toinen emalikoristeinen astia on ollut kupera pikari tai pullo, jonka ulkopinnalla on keltaisella, valkoisella ja punaisella maalattua kasviaiheista koristelua. Esineestä on säilynyt vain yksi sirpale. Sen emalikoristelu, lasimassan kellertävä vivahde sekä lasin paksuus viittaavat islamilaiseen alkuperään. Keski-Euroopassa keskiajan islamilaiset lasilöydöt ovat venetsialaisia harvinaisempia. Ruotsista on löydetty sirpaleita useista islamilaisista laseista, mutta sen sijaan Virosta niitä ei ole ainakaan julkaistu.

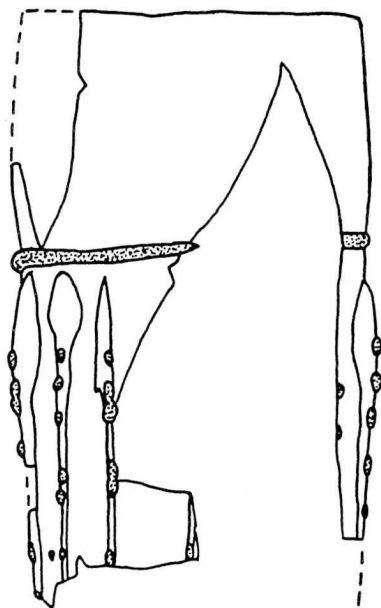

Kuva 2. Islamilaisen emalikoristeisen lasiastian pala.

Pirkko Kuisma-Kursula on tehnyt Turun molemmista emalikoristeisista esineistä alkuaineanalyysin (SEM-EDS & PIXE). Syyrialais-frankkilaisen pikarin pitoisuudet vastaavat muita samasta esinetyypistä saatuja analyysituloksia. Sen sijaan toisen, arkeologisen ajoituksen mukaan 1300-luvulle sijoituvan emalikoristeisen pikarin korkea kalsium- ja alhainen mangaanipitoi-

suus vastaavat islamilaisen lasin ominaisuuksia. Ilman yksikkökaivausmenetelmän varmistamaa ajoitusta tämä vaikeasti tunnistettavissa oleva esine olisi määritetty paljon nuoremmaksi ja jätetty pois nyt tehdyistä analyyseistä.

Vaikka vanhimmat Turusta löydetyt lasiastiat sirpaleet ajoittuvat 1300-luvun alkupuolelle, niin vasta saman vuosisadan lopulta ja 1400-luvulta alkaa lasilöytöjä olla runsaasti. Vanhimmat Luostarikorttelista löytyneet lasiastiat palat ovat Välimeren alueella valmistettua soodalasia: emalikoristeisista astioista sekä ns. Schaffhausenin tyyppin nyppypikareista. Eniten paikalta on kuitenkin talletettu näitä hieman uudempien potaskalasiastioiden palasia. Ne ovat pääosin böömiläis- ja saksalaisperäisten 1300-luvun loppupuolen ja 1400-luvun nyppikoristeisten ns. böömiläisten pikarien (Bohemian beaker), vaakasuorin lasilangoin koristettujen pikarien sekä erityisesti sinisin lasipisaroin ornamentoitujen nauharuodepikarien (Fadenrippenbecher) palasia.

Kuva 3. Osittain koottu nauharuodepikari (Fadenrippenbecher) Aboa Vetuksen kaivauksilta.

Aboa Vetus-museon alueen keskiaikaiset lasilöydöt ajoittuvat pääosin 1300-luvun loppuun ja 1400-luvulle. Sirpaleita on lähes viidestäkymme-

nestä tämän ajan lasiastiasta eli kyseessä on koko Euroopan mittakaavassa huomattava löytökokonaisuus, jonka lähimmät vastineet löytyvät Tartosta. Suomen keskiajanhistorian kannalta on merkittävää ja yllättävää, että Rettigin tontin lasilöydöt vastaavat sekä määrältään että monipuolisuudeltaan tuon ajan Euroopan keskeisistä kauppakaupungeista kuten Lyypekistä ja Nürnbergistä tehtyjä löytöjä. Turussa Aboa Vetuksen alue Luostarikorttelissa ei ole yksittäinen poikkeus vaan 1300-luvun lopun ja 1400-luvun lasiesineistöä on myös Vanhan Suurtorin alueen kaivauksilta.

Uudet löydöt täydentävät kuvaa Turusta osana keskiajan Euroopan yhtenäistä kaupunkikulttuuria. On silti yllättävää, kuinka runsaasti keskiajan Euroopassa viime aikoihin asti ylellisyytenä pidettyjä lasiesineitä löytyy Itämeren pohjoisrannan pikkukaupungista. Luontevimman selityksen näille löydöille tarjoaa turkiskauppa, jonka huippukautta oli juuri 1300-luku. Harvaanasutusta Suomesta löytyi siten vientituotteita, joita vastaan tänne kulkeutui erilaisia kauppatavaroita.

1300-luku oli katolisen kirkon hallitsemassa Euroopassa hyvin kansainvälistä aikaa. Pyhiinvaeltajat vaelsivat mantereen laidalta toiselle. Viimeiset ristiretket houkuttelivat lähtijöitä sotaan saraseeneja vastaan. Kauppiaat ja kauppatavarat kulkivat pitkiä matkoja. Itämeren piirin kauppaa hallitsi saksalainen hansa, mutta Turusta oli suoriakin yhteyksiä Välimeren maailmaan. Esimerkiksi paavin kuuriassa Etelä-Ranskan Avignonissa oli Skandinavian edustajana 1330-1340-luvuilla kaksi turkulaista dominikaaniveljeä. Arkeologisia todisteita keskiaikaisista yhteyksistä Välimeren maailman ja Suomen välillä ei ennen Turun lasilöytöjä ole juuri tunnettu. Suomesta löytynyt venetsialainen pikari tuo arvokkaan välähdyksen sydänkeskiajan Välimeren piirin kristillisestä maailmasta, islamilainen lasiastia puolestaan samanaikaisilta muhamettilaisilta alueilta. Muut lasilöydöt kertovat puolestaan yhteyksistä hansakaupunkeihin ja Saksalaisen ritarikunnan alueelle.

Historiallisen ajan arkeologia keskiajan tuntemuksen täydentäjänä

Lähes kaikki Suomen keskiajan arkistolähteet sisältyvät noin kymmeneen lähdejulkaisuniteeseen. Yksittäisiä uusia arkistolähteitä löytyy lähes vuosittain, mutta kokonaisuutena niiden määrä tulee jäämään vähäiseksi. Sen sijaan keskiajan arkeologian tarjoama lähdeaineisto lisääntyy jatkuvasti ja esimerkiksi kaivauksilta talletettujen maalöytöjen määrä tulee moninkertaistumaan. Toisaalta on syytä muistaa, että suuri osa mahdollisesta informaatiosta on modernin kaupunkirakentamisen myötä ehtinyt kadota aini-

aaksi. Esimerkiksi Turun keskustan alueella nyt käynnissä olevissa ns. Akatemiantontin kaivauksissa tutkitaan 1300-luvun kaupunkialueen yhtä viimeisistä raskaalta rakentamiselta säästynyttä Tuomiokirkkopuiston ulkopuolista tonttia. Jotta kaikki oleellinen informaatio tulisi talteen vaaditaan historiallisen ajan kaivauksilla esihistoriallisiin verrattuna erilaista kaivausmetodiikkaa, monipuolista luonnontieteellisten menetelmien hyväksikäyttöä sekä kohdetta käsittelevän historiallisen lähdeaineiston tuntemusta.

Hyvän esimerkin kaivausmenetelmien viimeaikaisesta kehityksestä tarjoaa yllä esitelty islamilaisen lasiastian sirpale. Jos Rettigin tontti olisi rakennettu 1960-luvulla, olisivat kaivaukset jääneet vähäisiksi. Kyseinen sirpale olisi tuskin löytynyt ja vaikka se olisikin, sitä tuskin olisi talletettu. Nyt 1990-luvulla tilanne on toinen: sirpale on tallessa ja kiitos modernien, tarkojen kaivausmenetelmien myös identifioitavissa.

Turun uudet lasilöydöt valottavat niitä mahdollisuuksia, joita keskiajan arkeologia tarjoaa historian tutkimukselle. Historiantutkimus ja historiallisen ajan arkeologia edustavat kahta erilaista, toisiaan täydentävää näkökulmaa menneisyyden tutkimiseksi. Yhdessä ne luovat paljon rikkaamman ja monipuolisemman kuvan keskiajan ja 1500-1700-lukujen Suomesta kuin kumpikaan erikseen pystyisi.

Kirjallisuus

- Aboa Vetus & Ars Nova Magazine No 1. Helsinki s.a. (1995).
- Baumgartner, Erwin & Krueger, Ingeborg (1988), Phoenix aus Sand und Asche. Glas des Mittelalters.
- Haggrén, Georg (1994), Pikarit, ikkunat ja muut lasit. Helsingin porvarien haurasta ylellisyyttä - ja arkiesineistöä. *Narinkka* 1994. Jyväskylä 1994. s. 282-310.
- Haggrén, Georg (1997), Looking through Glass. Recent Glass Finds and Material Culture in Medieval Turku, Finland. *Medieval Europe 1997 Brugge Vol. 7. Material Culture in Medieval Europe*. Zellik. Pp 353-360.
- Mäesalu, Ain (1990), Sechs Holzkonstruktionen in Tartu (Lossi-Strasse). *Eesti teaduste akademia toimetised* 39. Pp. 446-452.
- Möller, Gunnar (1993), Ein goldemailbemalter Glasbecher des frühen 14. Jahrhunderts aus der Altstadt von Stralsund. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern Jb.* 1993. Pp. 215-227.
- Verità, Marco (1995), Analytical Investigation of European Enamelled Beakers of the 13th and 14th Centuries. *Journal of Glass Studies* 1995. Pp. 83-98.

Tavastehus slott på 1500-talet

Knut Drake

Anna-Maria Vilkunas dissertation

Martti Lampila presenterade i förra numret av SKAS Anna-Maria Vilkunas avhandling om hushållningen i Tavastehus slott vid medlet av 1500-talet (Kruunun taloudenpito Hämeen linnassa 1500-luvun puolivälissä. Bibliotheca Historica 31. Helsinki 1998). Jag kan därför här koncentrera mig på några detaljer i denna förträffliga bok, som ger en så inträngande bild av livet på borgen under perioden 1539-1570. Med hjälp av fogderäkenskaperna följer författaren nästan dag för dag med rutinerna i slottshushållet. Hennes källmaterial är helt unikt. Något motsvarande finns inte bevarat från medeltiden, men man kan föreställa sig att livet på borgen då har gått i liknande banor.

Borgen som produktionsenhet

Den vetenskapliga grunden för Vilkunas avhandling utgör de 38 tabeller som presenteras i slutet av boken. Där ges exakta uppgifter om huru många personer som arbetade i borghushållet under året, huru många dagsverken som utfördes av de skattepliktiga bönderna och huru många gäster som slottsfogden såg vid sitt matbord. Vi får veta att rågen hade hög prioritet på borgens åkrar, medan bönderna huvudsakligen odlade korn. Det ges listor över antalet hästar och kor i borgens stall och ladugårdar samt noggranna beräkningar över huru mycket smör och ull som producerades. Vilkuna visar också fram tidens klassförhållanden genom att beräkna skillnaden i kaloriförbrukning per person vid fogdebordet och vid arbetsfolkets bord. Man får en bild av att att borghushållet, med sina 150-250 medlemmar, utgjorde en gemenskap av samma modell som de medeltida klostren, bara med den skillnaden att den inre sammanhållningen inte kan ha varit lika stark som i dessa, då en stor del av slottsfolket mer eller mindre var på genomresa.

I den här boken består inte borgen bara av murar och torn från olika tider utan är en produktionsenhet, bestående av den egentliga borgen, de tre kungsgårdarna Ojois, Saaris och Hätilä samt kvarnar och fiskevatten. Trots

tabellerna, eller kanske just tack vare dessa, kommer människan i borgen oss så nära. Bakom alla uppgifter om arbetsfördelningen i det stora hushållet kan man ana de olika individerna, medlemmarna av den fasta staben med ansvar för var sin sektor, de mer eller mindre frustrerade bönderna som utför sina dagsverken och de utifrån kommande specialisterna som åter gott vid fogdens bord och får betalt i reda mynt.

Tresektorsmodellen

Vilkuna presenterar också ett metodiskt nytänkande. Hon delar upp borghushållet i tre sektorer enligt en modell som Janken Myrdal och Johan Söderberg har utarbetat för studiet av produktivitet och arbetsförhållanden i det senmedeltida Sverige. Modellen utgår ifrån att den dåtida samhällsekonomin bestod av

- 1) en primära sektor, som sysslade med livsmedelsproduktion,
- 2) en sekundär sektor, som producerade och förmedlade övriga konsumtionsvaror, alltså handel, hantverk, bergsbruk och liknande, samt
- 3) en tertiär sektor, som stod för de immateriella produkterna, det vill säga tjänstemän, krigare och präster.

Med hjälp av denna indelning kan Vilkuna problematisera sitt material och sätta in det förhållandevis anpråkslösa borghushållet i ett större historiskt och samhällsekonomiskt sammanhang.

Rondellerna

För en byggnadsforskare är redogörelsen för uppförandet av slottets båda kanontorn av speciellt intresse. Med hjälp av räkenskaperna rekonstruerar Vilkuna byggnadsförloppet i detalj. Hon visar hur Gustav Vasas avdankade slottsbyggmästare Henrik von Cöllen kommer till Tavastehus hösten 1558 och stannar där över vintern för att organisera det planerade tornbygget. Hela slottslänet engageras för att leverera gråsten, tegel, kalk och timmer. En smed är fullt sysselsatt med att smida de behövliga verktygen och dragjärnen. När värmen kommer i april 1559 anländer murarmästaren Staffan Olsson från Åbo och med bistånd av 16

HISTORIALLISEN AJAN ARKEOLOGIA TÄNÄÄN

Suomen keskiajan arkeologian seura -
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.

Seminaari Hämeen linnassa perjantaina 20.11.1998

- 09.00 Ilmoittautuminen
- 10.00 Seminaarin avaus
- 10.15 Veli-Pekka Suhonen
Suomen keskiajan pienet linnat. Erityisesimerkkinä Porvoon Husholmen.
- 10.45 Anna-Maria Vilkuna
Hämeen linna talouskeskuksena 1500-luvun puolivälissä.
- 11.15 Ruokailu / Suomen keskiajan arkeologian seuran syyskokous
- 12.45 Pekka Sarvas
Keskiajan lopun rahalöytö Vesilahden Laukosta.
- 13.15 Georg Haggrén
Kartanoiden inventaariot ja arkeologinen toiseus.
- 13.45 Kirsi Majantie
Kaakelit kartanoissa vietetyn elämän kuvastajina.
- 14.15 Kahvi
- 14.45 Kesän 1998 kenttätöiden esittelyjä
- 15.30 Päätöskeskustelu
-

Seminaari on avoin kaikille kiinnostuneille. Seminaarin hinta on 120 mk, opiskelijoille 100 mk. Hintaan sisältyy lounas ja kahvi. Seminaariesitelmät julkaistaan seuran jäsenlehden joulukuussa ilmestyvässä numerossa. Maksu suoritetaan seminaaripäivänä Hämeenlinnassa. Osanottajia pyydetään ilmoittautumaan 13.11. mennessä osoitteeseen Suomen keskiajan arkeologian seura, PL 286, 20101 Turku, faxilla 02-262 0444 tai puhelimitse 02-235 2555 (arkisin 9-12). Erityisruokavaliosta pyydetään ilmoittamaan seminaariin ilmoittautumisen yhteydessä. Turusta järjestetään yhteiskuljetus (meno-paluu 100 mk) linja-autoaseman laiturilta 16 kello 7.30. Yhteiskuljetukseen ilmoittaudutaan kuten seminaariin.

Majolikaa Faenzasta

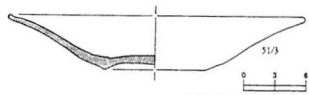
Marianna Niukkanen

Pieni Faenzan kaupunki sijaitsee Italiassa Riminin ja Bolognan puolivälissä. Kaupunki oli 1400- ja 1500-luvuilla huomattava majolikan valmistuskeskus, josta valmistus levisi 1500-luvun lopulla italialaisten savenvalajien mukana Keski-Eurooppaan, mm. Hollannin Delftiin. Majolikalla tarkoitetaan dreijattua keramiikkaa, joka raakapoltettiin 950 asteessa. Raakapolton jälkeen astia tinalasitettiin useimmiten valkoiseksi ja metallioksidoilla värjätty koristelu maalattiin lasitteen päälle, minkä jälkeen astia lasituspoltettiin 920 asteessa. Nimitys 'majolika' johtuu Mallorcan saaresta, mistä tekniikka ilmeisesti alunperin omaksuttiin. Italian ulkopuolella majolikaa kutsutaan usein fajanssiksi johtuen Faenzan kaupungin nimestä. Myös Keski-Euroopassa valmistettua majolikaa nimitetään fajanssiksi, mutta periaatteessa fajanssi ja majolika eivät teknisesti eroa tosistaan – keskieuropalaisessa fajanssissa on tosin usein lyijylasitus astian vähemmän näkyvällä pinnalla.

Majolikan valmistus alkoi Faenzassa jo 1300-luvun jälkipuoliskolla. Ns. arkaaisen tyylin astiat ovat yleensä kannuja tai pieniä kulhoja. Lasitus on viihertävää ja koristelu yksinkertaista, ruskealla ja vihreällä tyylitellysti maalattuja kasvi-, eläin-, ornamentti- ja vaakuna-aiheita. Varsinainen huippukausi alkoi 1420-luvulla. 1400-luvun alkupuolella koristeluna oli enimmäkseen goottilaistyylistä kasviornamentiikkaa sekä yksinkertaisia uskonnollisia aiheita. Vuosisadan puolivälissä alkoi renessanssityyli kehittyä. Majolika on jopa parinkymmenen vuoden tarkkuudella ajoitettavissa koristelutyylinsä perusteella.

Tyypillisin astiamuoto on vati, jonka halkaisija vaihtelee 14 cm:stä jopa yli puoleen metriin, mutta on tavallisimmin hieman yli 20 cm. Pääkuva-aihe on vadin keskellä, ja reunaosat on koristeltu ornamentillisin aihein; joskus myös vadin taustapuoli on koristeltu. Kuva-aiheena on usein profiilista kuvattu muotokuva, jonka viereen on yleensä maalattu mallin nimi. Muita aiheita ovat mm. linnut, eläimet, hedelmät, vaakunat, nimikirjaimet, geometriset kuviot sekä uskonnolliset ja mytologiset aiheet, joihin voi liittyä maisema- ja arkkitehtuuritaustoja. Aiheita on käsitelty hyvin maalauksellisesti ja värikkäästi, ja ne antavat käsityksen mm. aikakauden pukumuodista. Koristemaalarit olivat arvostettuja taiteilijoita, jotka merkitsivät joskus astian pohjaan nimensä, valmistuspaikan ja vuosiluvun. Vatien lisäksi valmistettiin kannuja, ruukkuja, jalallisia lautasia, korvattomia

kuppeja ja suolakkoja sekä kaakeleita, votiivitaluja ja plastisia veistoksia. Varsinaisia luksusesineitä ovat keraamiset suuret kirjoitusvälinetelineet veistosryhmineen, vetolaatikoineen ja mustepulloineen.

Kuva 1. Renessanssiaiheinen majolikalautanen Faenzasta. Halkaisija 28,5 cm.

Koristelun väreinä ovat tumman- ja vaaleansininen (koboltti), vihreä (kupari), ruskea, oranssi ja keltainen (antimoni/rauta), lila (mangaani) ja harvoin punainen (rauta). Koristelussa käytettiin lukuisia eri maalaustyyliä. 1500-luvun alusta lähtien tehdyissä *berettino*-tyylisissä astioissa on vaaleansininen pohjasitus, jonka päälle koristelu on maalattu tummansinisellä, vihreällä ja valkoisella. 1500-luvun *bianco su bianco* -koristelu on taas maalattu puhtaanvalkoisella luonnonvalkoiselle pohjalle. Vuodesta 1487 eteenpäin käytetty *alla porcellana* -tyyli jäljittelee nimensä mukaisesti posliinia, jota ei Euroopassa vielä osattu valmistaa. 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa käytetyssä *compendiario* -tyylissä koristelu on maalattu ohuella ja hennolla viivalla ja astian valkoinen pohjaväri on korostunut. Majolikkaa on myyty 1500- ja 1600-luvuilla myös valkoiseksi lasitettuna mutta koristelemattomana.

Majolikkaa valmistettiin Italiassa Faenzan lisäksi useilla paikkakunnilla mm. Marchen maakunnassa (Urbino, Montelupo ym.), Toscanassa (Firenze ym.), Venetossa, Abruzzossa ja Sisiliassa. Eri valmistuspaikkakuntien keraamiikalla on ominaispiirteitä, joiden perusteella ne on mahdollista erottaa toisistaan.

Majolika ei ollut koko kansan käyttökeramiikkaa, vaan se oli ylimpien yhteiskuntaluokkien astiastoa. Taiteellisesti korkeatasoisten loistoesineiden

tilaajina olivat ylimystö ja hovit. Koristemaalauksia on arvostettu myös myöhempinä vuosisatoina jopa niin, että vadeista on leikattu reunat pois ja keskellä ollut kuva-aihe on kehystetty taideteokseksi.

Suomen kaivauksilta löytyvä majolika on lähes poikkeuksetta Hollannissa 1500- ja 1600-lukujen taitteen jälkeen valmistettua fajanssia, joka oli sen ajan kauppaporvarien parempaa käyttöastiaa. Ainakin Helsingin Vanhastakaupungista ja Siuntion Suitian kartanosta on kuitenkin löytynyt joitakin yksittäisiä paloja 1500-luvun puolimaissa todennäköisesti Montelupossa valmistetuista jalallisista majolikamaljoista. Italiasta tuodut, korkeatasoiset keramiikka-astiat lienevät olleet maassamme 1500-luvulla harvinaisia.

Museo Internazionale delle Ceramiche in Faenza perustettiin vuonna 1908. Museo toimii nykyään kansainvälisenä keramiikkaan liittyvän tutkimuksen ja dokumentoinnin keskuksena. Valtavissa, uudenaikaisissa näyttelytiloissa esitellään Faenzan ja muiden alueiden majolikanvalmistuksen historiaa 1300-luvulta 1500-luvun loppuun sekä italialaisen keramiikan kehitystä 1600-1800-luvuilla. Nähtävillä on lisäksi laajat kokoelmat prekolumbiasta sekä Lähi- ja Kaukoidän keramiikkaa, kreikkalaista ja roomalaista keramiikkaa sekä keramiikkaa 700- ja 800-luvuilta. Uusissa näyttelyhalleissa on esillä tämän vuosisadan taideteollisuutta ja modernin keramiikkataiteen vaihtuvia näyttelyitä. Museossa on hyvä, majolikaan erikoistunut kirja-kauppa. Faenzan putiikeista voi hankkia itselleen myös oman, käsinmaalatun majolikavadin, mutta ne eivät nykypäivänäkään ole pienituloisten esineitä.

Museo Internazionale delle Ceramiche in Faenza

Via Campidori, 2

48018 Faenza RA

e-mail: micfaenza@provincia.ra.it

Lähteinä käytetty myös:

Bojani, Gian Carlo 1997: *Per una storia della ceramica di Faenza*. Materiali dalle mura del Portello, Vol. I & II. Istituzione Museo Internazionale delle Ceramiche in Faenza.

Niukkanen, Marianna 1996: *Neljä rakennusta Helsingin Vanhastakaupungista: Ajoitus, funktio ja sosioekonominen status keramiikan perusteella*. Pro gradu -tutkielma.

Helsingin yliopiston arkeologian laitos.

Majolica and glass: from Italy to Antwerp and beyond

The transfer of technology in the 16th-early 17th century

International Conference
Antwerp, Thursday 3rd to Saturday 5th June 1999

organized by
The City of Antwerp, Archaeology Department

First announcement

In the 16th century, the very wealthy market of the Antwerp metropolis became a major attraction for all kinds of merchants and craftsmen. Some migrated to Antwerp bringing with them their technological skills, including several Italians who established workshops for the production of luxury tablewares, i.e. majolica and glass. These activities illustrate the crucial role played by Antwerp in the diffusion of new technologies throughout the Low Countries and far beyond. Apparently, similar mechanisms were at work in both cases and this leads to a number of questions. Why did these Italians come to Antwerp? What is the social and economic setting in which this transfer occurred, both in the country of origin and in Antwerp? In what perspective should we see the diffusion of technology from Antwerp? Is it possible to define the importance of the production of glass and majolica within the general economic context of the 16th century? Can the production of glass and majolica be used as a reliable parameter for the economic developments and processes?

This conference provides the opportunity to present the results of the work on the Antwerp evidence and to look at these from a more encompassing point of view, taking into account the Italian background and discussing the transfer of majolica and glass technology to other regions in North-Western Europe. In addition, the place of majolica and glass within the broader setting of the 16th century economic and social developments and processes will be considered.

Majolica and glass from excavations in Antwerp will be on display, and there will be facilities for poster presentations and space for showing relevant material from other areas. Papers will be presented in English and French. The conference fee will be approximately 1500 BEF. If you want to receive further information, please return the form below.

.....

Name	Mr./Mrs./Miss
Institution	
Address	
	
	
	

- ☐ I am interested in attending the conference and would like to receive further information
- ☐ I am interested in presenting a poster and would like to receive more detailed information

Please return to:

Stad Antwerpen, Archeologie, Godefriduskaai 36, B-2000 Antwerpen, Belgium. Tel./fax +32/3/232.92.08

Seuran matka Novgorodiin 3.9. - 6.9.1998

Tuula Hockman

Suomen keskiajan arkeologian seuran vuosittaisilla matkoilla olemme tutustuneet Itämeren lähialueiden menneisyyteen, linnoituksiin ja kaivauksiin. Ensimmäinen matka tehtiin Viipuriin ja Käkisalmeen, toinen Viroon. Kerran kuljimme kotimaan etelärannikolla, viime vuonna Latviassa. Nyt oli vuorossa Novgorod. Oppainamme olivat Aleksander Saksa ja Sergei Trojanovsky.

Novgorod, keskiajan kronikkojen "Herra Suuri Novgorod" tai sagojen Holmgard, mainitaan kirjallisissa lähteissä ensimmäisen kerran vuonna 859. Se oli jo 900-luvulla suuri kaupallinen keskus. Novgorodin asema vahvistui entisestään, kun sinne 988 tuli piispanistuin varsin pian Venäjän kääntynyt kristinuskoon. Ruhtinatar Olga oli ottanut kasteen vuonna 957. Ruhtinaiden asema Novgorodin hallinnossa heikkeni 1100-luvun puolivälissä, pajarien ja kauppiaiden vuorostaan vahvistui. Hallinnon ylin oli vetshen eli kansankouksen pajarien keskuudesta valitsema posodnik. Pajarien, kauppiaiden, piispojen ja ruhtinaiden Novgorodin suuruudenaika jatkui 1400-luvun lopulle saakka. Moskova alisti sen valtaansa vuonna 1478.

Novgorodin Detinets - Kreml

Novgorodin keskiaikaisen kaupungin ydin oli Detinets eli Kreml. Sen muurien historia alkoi - kirjallisten lähteiden ja arkeologisten tutkimusten mukaan - vuonna 1044, jolloin prinssi Vladimir Jaroslavits rakennutti puisen muurin aikaisemman maavallin päälle. Varhaisin linnoitus sijaitsi Detinetsin koillisosassa. Vuonna 1116 linnoitettua aluetta laajennettiin niin, että Detinets miltei saavutti nykyisen laajuutensa. Ensimmäiset kivitornit rakennettiin vuonna 1302 ja pian sen jälkeen aloitettiin muurinkin rakentaminen kivistä. Kaupungin menetettyä itsenäisyytensä 1400-luvun lopulla Detinets rakennettiin uudelleen tiilistä, Novgorodin arkkitehtuurille vieraasta rakennusaineesta. Detinets muistutti nyt ulkoisilta osiltaan Moskovian Kremliä, jonka italialaiset olivat suunnitelleet uudelleen tuohon aikaan. Muurien ja tornien uudistaminen jatkui 1600- ja 1700-luvuilla, mutta ilman mitään erityisen suuria muutoksia.

Novgorodin kiviset kirkot

Pyhän Sofian kirkko on Detinetsin ja koko Novgorodin varhaisin kivirakennus. Sen pystyttäminen vuosina 1045-1050 oli osa suurempaa ”Sofia-ohjelmaa”, joka toteutettiin ruhtinas Jaroslav Viisaan hallitessa. Pyhälle Sofialle omistetut katedraalit pystytettiin myös Kiovaan ja Polotskiin. Tällä haluttiin kertoa siitä, että Venäjän valtio oli pystytetty kristinuskon perustalle. Kristinuskosta tuli Novgorodiin Bysantista. Siitä kertovat Pyhän Sofian kirkon vanhimmat freskotkin. Ne esittävät Bysantin keisaria Konstantinusta ja hänen äitiään Helenaa. Pyhän Sofian kirkko oli Novgorodin pääkirkko, piispojen kirkko. Sen edessä pidettiin kokouksia, siellä ovat kuuluisat Magdeburgilaiset pronssiovet 1100-luvulta, siellä säilytettiin piispan aarteita. Novgorodia on jopa kutsuttu ”Pyhän Sofian taloksi”.

Novgorodin keskiaikaisille kirkkoille on ominaista yksinkertaisuus, selkeys, ”voiman kauneus”. 1100-luvulta alkaen Novgorodissa elettiin kirkkojen rakentamisen kulta-aikaa. Kirkkoarkkitehtuurissa erottuvat ruhtinaiden 1100-luvun alkupuolella rakennuttamat kirkot omana ryhmänään. Yksi näistä on ruhtinas Mstislav Vladimirovitchin vuonna 1113 rakennuttama kirkko. Se sijaitsee Kauppiain puolen torin lähistöllä paikassa jota keskiajalla kutsuttiin Jaroslavin kartanoksi Jaroslav Viisaan, Novgorodin ensimmäisen ruhtinaan mukaan. Mstislav Vladimirovitsh rakennutti kirkon sen vuoksi, että Pyhän Nikolauksen ikoni oli parantanut hänet sairaudestaan.

Jurjevin luostarissa Novgorodin lähellä on varhaisimman nimeltä tunnetun arkkitehdin, Pietarin, vuonna 1119 rakentama Pyhän Yrjänän kirkko. Sitä pidetään kenties täydellisimpänä 1100-luvun alkupuolen kirkoista. Kapeista ikkunoista tulevat kirkkaat valonsäteet rytmittävät kirkon sisätilaa, kirkkaan valon ja syvien varjojen vaihtelu luo satumaisen tunnelman. Ihmeellistä kyllä, hämärimmässäkään kohdassa näkyvät seinämaalaukset aivan hyvin, kun niiden kohdalle pääsee. Mestari Pietari on osannut työnsä.

1150-luvun jälkeisen Novgorodin tyylin kirkot, pajarien ja kauppiain kirkot

Kirkkoja rakensivat 1100-luvun puolivälistä eteenpäin ruhtinain lisäksi myös pajarit ja kauppiat. Novgorodissa oli keskiajalla kaikkiaan 47 kirkkoa. Niistä 12 on kauppiain rakennuttamia. Novgorodille niin luonteenomainen pieni nelipilarinen kirkko, joka huipentui yhteen sipulikattoon, syntyi näihin aikoihin. Kooltaan kirkot ovat ruhtinain

rakennuttamia kirkkoja pienempiä, yksinkertaisia, vähemmän koristeltuja.

Nereditsan kirkko vuodelta 1198 on tyypillinen 1100-luvun lopun kirkko, jonka ruhtinas Jaroslav Vladimirovitsh pystytti kahden äkillisesti kuolleen poikansa muistoksi. Kirkon rakentaminen aloitettiin heinäkuun 8 päivänä ja jo syyskuussa kirkko oli valmiina. Kuulostaa nopealta, mutta Novgorodissa kerrotaan kirkkoja rakennetun päivässäkin.

Novgorodin kuuluisimpia kirkkoja on Eliaan kadun Kristuksen kirkastuksen kirkko vuodelta 1374. Vain täällä ovat säilyneet kuuluisan bysanttilaisen mestarin Theofanes Kreikkalaisen vuonna 1378 maalaamat freskot. Aikanaan Theofanes Kreikkalaisen freskoja oli noin 40 kirkossa. Itse kirkkorakennuksessa näkyy 1300-luvun jälkipuoliskolle tyypillinen pyrkimys irtautua aikaisemmista tyylipiirteistä erityisesti kirkon julkisivujen koriste-lussa, joka nyt on rikasta ja täynnä koristeellisia yksityiskohtia.

"Kotikirkkomme", hotellimme Intouristin lähellä sijaitsevan Kozhevnikin Pietarin ja Paavalin 1300- ja 1400-luvun taitteessa rakennetun kirkon, julkisivut ovat samoin uskomattoman rikkaasti koristellut. Koristeet muodostuvat muototillistä tehdyistä kuvioista ja koristesyvennyksistä sekä syvennyksien maalauksista.

Moskovan vallan ajan kirkot

Novgorodin joutuminen Venäjän vaikutuspiiriin ja valtaan vuonna 1478 näkyy myös kirkkoarkkitehtuurissa, vaikka novgorodilaiset piirteet eivät aivan hetkessä kokonaan väistyneetkään. Khutynin luostarin vuonna 1515 rakennettu Kristuksen kirkastuksen kirkko on kuitenkin jo kokonaan venäläistyylinen, samoin Pyhän Prokopiuksen kirkko vuodelta 1529 Jaroslavin kartanon luona.

Puinen kaupunki

Myöhäiskeskiajan Novgorodissa oli asukkaita 45 000. Kaupunkia ympäröi maavalli, jonka päälle oli pystytetty muuri. Muuriin liittyvät tornit olivat kivettä, mutta itse muuri puuta. Kiovalaiset kutsuivat 1000-luvulla novgorodilaisia "puusepiksi" ja toden totta, suurin osa kaupungista on ollut rakennettu puusta. Kaupungin kadutkin oli päällystetty parruin, joita pääsimme näkemään kaupungin alueen kaivauspaikoilla. Kaupungin korkeasta sivistystasosta kertovat tuohikirjeet, joita ensimmäisen kerran löytyi kaivauksissa

1950-luvun alussa.

Parhaat puutyöläiset olivat todellisia taiteilijoita ja ainutlaatuisen kauneuden luoja. Novgorodin alueen puuarkkitehtuuria näimme Vitoslavlitsyn ulkoilmamuseossa, jonne on koottu sekä kirkkoja että maallisia rakennuksia. Museon vanhin rakennus on peräti 1500-luvulta, uusimmat 1800-luvulta. Tämän vuosisadan puurakennuksia, pieniä kauniita "pitsikoristeisia" pientaloja puutarhoineen, oli matkalla pienissä kylissä kahden puolen Pietarin tietä.

Luostarit

Novgorodin luostareista *Jurjevin luostari eli Pyhän Yrjön luostari* on ollut mahtavin, oli sitten kyse sosiaalisesta, poliittisesta tai uskonnollisesta elämästä. Vanhaa mahtavuuttako heijastelee se, että luostarin munkit nykyisinkin ovat sekä ylpeitä että ilkeitä, kuten Aleksander Saksa kertoi.

Keskiajan Novgorodiin saapui kauppiaita Bysantista, Gotlannista ja kaukaa idästä. Hansan kauppiailla oli myymälänsä kaupungissa. Mikä sopiikaan paremmin tähän kansainväliseen kaupunkiin kuin se, että yksi luostarin perustajista tuli kaukaa Välimeren rannalta. Antonius Roomalainen saapui Novgorodiin myrskyn myötä vesi häntä kantavan kiven keulassa kohisten. Antoniuksen Välimereen laskema rahatynnyri, saapui ilmeisesti samalla tavoin, koska novgorodilaiset kalastajat vetivät verkoillaan ylös vedestä. Niillä rahoilla Antonius rakennutti nimeään kantavan *Antoniuksen luostarin*. Antoniusta kuljettanut kivi on tietenkin tallella luostarissa.

Vesille pääsimme mekin, mutta onneksi Olhava ja Ilmajärvi pysyivät tyynenä ja aurinko paistoi ylitsemme kun nautimme isäntiemme järjestämästä laivamatkasta. Joella Novgorodin alava maisema kirkkoineen näyttäytyy kauneimmillaan. Joelta näkyvät hyvin myös Rurikin Gorodische, Novgorodin ruhtinaiden vanha asuinsija, samoin ukkosen ja salaman jumalan Perunin pyhä paikka. Viimeistään Ilmajärven avaruus vie sydämen mennessään. Kun palasimme kaupunkiin ja rantauduimme Detinetsin punatiilisen muurin luo, alkoivat Sofian tapulin kellot soida...

Paluumatkalla Pietarin suuntaan Aleksander Saksa tutustutti meidät oman sukunsa kohtaloiden myötä koko Inkerinmaan menneisyyteen. Aleksander on kotoisin Keski-Inkerin Korkan kylästä. Hän kertoi myös alueen vanhemmasta menneisyydestä. Miltä näyttäisikään Kaprion linna, jonka Saksalainen ritarikunta perusti 1240-luvulla....

Kirjallisuutta

Bugajev, Wladislaw (1998), Architekturdenkmäler des alten Nowgorod. St. Petersburg.

Bulkin, Valentin (1993), Novgorod the Great. St. Petersburg.

Bulkin, Valentin (1993), The Holy Land of Russia. St. Petersburg.

Lihatsov, D.S. - Laurina, V.K. - Puskarev, V.A. (1981), Novgorodilaiset ikonit 1100-1600-luku. Leningrad.

Savoleinen, Mikko (1997), Inkerinmaa joka on, mutta jota ei ole. Jyväskylä.

Kuva 1. Novgorod 1600-luvun puupiirroksen mukaan.

Nordiska Stratigrafimötet 1999

Kastelholma 25.-27.3.1999

Kolmas pohjoismainen stratigrafisen kaivaustavan metodiseminaari järjestetään maaliskuussa 1999 Ahvenanmaalla, Kastelholman linnassa. Seminaariin ovat tervetulleita kaikki stratigrafiasta ja kerrytysmetodiikasta kiinnostuneet. Vastaava seminaari on aiemmin pidetty Ruotsissa keväällä 1996 ja syksyllä 1997.

Seminaarin teemoja ovat mm.:

- stratigrafisen kaivauksen jälkityöt:
 - löydöt stratigrafisessa analyysissa: kokemuksia ja tuloksia
 - faasijako: kokemuksia ja teoreettisia kannanottoja
- stratigrafia ja geofysikaaliset menetelmät
- maaseutukohteiden stratigrafian selvittäminen
- stratigrafia rakennusarkeologiassa:
 - dokumentaatiomenetelmien arviointi
 - sosiaaliset teoriat ja tulkinnat

Ilmoittautumislomakkeita on saatavissa joulukuusta -98 alkaen (yhteystiedot alla) ja osallistumismaksu on 250,- (sis. lounaat, ei majoitusta). Käytännön syistä osanottajamäärä tulee olemaan rajattu (n. 50 hlö) ja ilmoittautuminen sitova. Seminaarin järjestelyistä vastaa Museibyran.

Keskustelun pohjaksi toivotaan osanottajilta valmisteltuja puheenvuoroja ylläolevista teemoista tai muista stratigrafiseen kaivaustapaan liittyvistä aiheista. Alustuksen pitämisestä kiinnostuneita pyydetään ilmoittautumaan järjestäjille mahdollisimman pian.

Lisätietoja:

Viveka Löndahl

Mervi Suhonen

Museibyran, Kastelholms slott
22520 Kastelholm
viveka.londahl@aland-museum.aland.fi
p. 018 - 432 128

mesuho@utu.fi
p. 02 - 2543 574 (iltaisin)

Gårdskyrkan i Moisio

Knut Drake

Juhani Rinne rediviva

Professor Unto Salo är specialist på Satakundas järnålder, men har som emeritus i allt högre grad blivit gränsöverskridare. Han känner sig hemma på ortnamnsforskningens, etymologins och folkloristikens fält och rör sig både i tid och rum utanför sitt gamla specialområde. I en artikel i Suomen museo 1997 (Nousiaisten Moisio - ikkuna Suomen uskonto- ja yhteiskuntahistoriaan) tar han upp ett centralt tema i finsk medeltidsforskning, frågan om Moisio kyrkplats och gravfält i Nousis.

Bondgården Moisio låg i nuvarande Nousis kommuncentrum några hundra meter öster om riksväg 8. På den forna kyrkplatsen står i dag Henrikin koulu och på gravfältet där invid finns ett ålderdomshem. Kyrkplatsen kom i dagen då bonden på Moisio år 1920 började uppföra ett nytt boningshus. Tack vare en sedermera försvunnen gravsten, som hade avtecknats på 1600-talet, var tomten där huset skulle uppföras känd som en fornminnesplats och därför kom Juhani Rinne med i bilden.

Rinnes grävning i Moisio kan räknas som en av de viktigaste medeltidsgrävningarna i vårt land. Han hittade där stenfoten till en träkyrka, sockenkyrkan i medeltidens Sontamala. Den försvunna gravstenen återfanns och visade sig var täckstenen från en monumental grav från tidig medeltid. Dessutom hittades en gammal brunn strax innanför grunden för den västra kyrkväggen. Kyrkplatsen i Moisio är av stor arkeologisk betydelse, då detta är en av de ytterst få lämningar av en medeltida träkyrka som har påträffats, trots att det har funnits långt över hundra träkyrkor i det medeltida Finland.

Juhani Rinne hade en livlig fantasi och därför har hans forskningsresultat ofta lämnats utan beaktande. Bo Ossian Lindberg kunde emellertid i en intressant artikel om Åbo domkyrka 1975 konstatera att Rinne ändå hade rätt - i vissa frågor (ÅSHM 1972-1973). Därför är det bra att Unto Salo nu har lyft fram hans Moisiogrävning, även om man också i detta fall måste taga Rinnes slutsatser med en nypa salt.

Myllymäki gravfält

1930 hittades ett rikt gravfält på Myllymäki kulle, 150 m öster om kyrkplatsen, som under de följande åren grävdes ut av Helmer Salmo. Fynden var minst lika sensationella som i Moisio. Här fanns rikt utrustade brandgravar från slutet av 1100-talet ovanpå ett lager uppenbart kristna jordfästningar från mitten av seklet. Dessutom fanns det tydliga spår av en tidigt medeltida klockstapel.

Salo presenterar nu fyndmaterialet på nytt och understryker att de stratigrafiska förhållandena klart visar att vi kan räkna med en hednisk reaktion mot kristendomen i slutet av 1100-talet. Bonden på Moisio har innehaft en ledande ställning i det forntida Nousis och har i ett tidigt skede övergått till kristendomen. Han har främjat den nya religionen genom att uppföra en kyrka och en klockstapel på sin gård och har låtit familje-gravfältet invigas till en kristen gravgård. Någon av hans arvingar har återgått till den gamla tron och de gamla begravningsritualerna, men senast i början av 1200-talet har kristendomen definitivt fått övertaget.

Sin vana trogen nöjer sig Salo inte med att relatera kalla fakta, utan tar Sankt Henrikslegenden och folklöre till hjälp för att teckna en bild av den religiösa och politiska situationen i 1100-talets Finland. Metoden är på sätt och vis den samma som Rinne använde sig av, men Salos slutsatser är mycket mer trovärda på grund av hans gedigna kunskaper på så många områden. En positivistisk källkritiker skulle naturligtvis ha kommit till ett helt annat resultat, men vem kan garantera att just den tolkningen skulle vara den enda rätta?

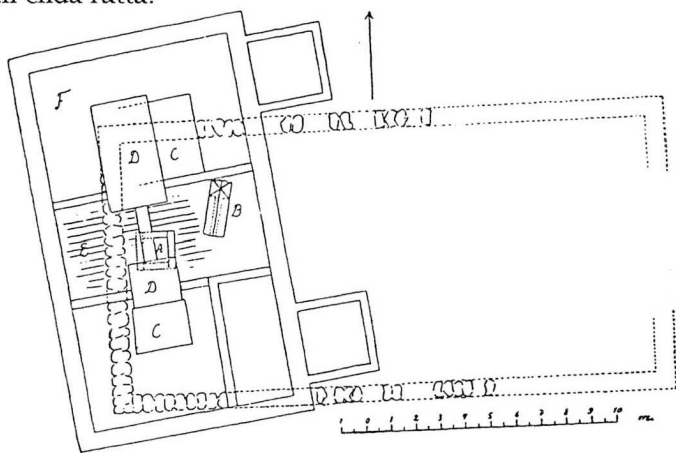

Bild 1. Stenfoten till Moisio kyrka i Nousis enligt Rinne

Kaupunkiarkeologiaa Saksassa

Georg Haggrén

Stadtarchäologie in Deutschland. Sonderheft 1996 der Zeitschrift "Archäologie in Deutschland". Konrad Theiss Verlag, Stuttgart 1996. 110 s.

Günter P. Fehringin 'Archäologie in Deutschland'-aikakauskirjan erikoislehtisarjassa ilmestynyt teos tarjoaa modernin läpileikkauksen Saksan keskiaikaisista kaupungeista ja niiden arkeologisen tutkimuksen nykytilasta. Fehringin teoksesta paljastuu, että Saksan keskiajan kaupunkien laajamittainen arkeologinen tutkimus ja inventointi on alkanut yllättävän myöhään. Kun Länsi-Euroopassa heräsi 1960-1970-lukujen vaihteessa huoli siitä, että keskiaikaisten kaupunkien kulttuurikerrokset häviävät nopeasti kiivaan modernin rakentamisen vuoksi, havahduttiin Saksassa samaan ongelmaan vasta 1980-luvun alussa. Nyt on alettu huolehtia siitä, että jäljelle jääneet alueet ehditään tutkia ennen kuin vanhat kulttuurikerrokset ovat kokonaan kadonneet. Toisaalta tähän asti kertyneet kokemukset, tutkimusmetodien kehittyminen sekä luonnontieteellisten menetelmien lisääntyvä käyttö mahdollistavat jäljelle jääneiden alueiden entistä paljon tarkemman tutkimuksen.

Saksan eri alueiden ja eri kaupunkien välillä tutkimustilanne vaihtelee yhä hyvin paljon: osassa keskiaikaisia kaupunkeja on kaivettu paljon, osassa ei juuri lainkaan. Saksojen yhdistyminen toi kaupunkiarkeologialle uusia haasteita. Itäisen Saksan kaupunkeja on 1990-luvulla alettu rakentaa kiivaasti. Tämän seurauksena arkeologit ovat yhtä aikaa useassa paikassa joutuneet nopeasti kaivamaan aiempaa paljon suurempaa kokoluokkaa olevia alueita. Esimerkiksi Chemnitzin ydinkeskustassa kaivettiin vuonna 1995 yli kahden hehtaarin laajuinen runsaasti rakenteita sisältänyt alue.

Teoksessa kaupunkien tarkastelu on jaettu neljään eri aikajaksoon: roomalaisajan, varhaiskeskiajan, sydän- ja myöhäiskeskiajan sekä neljäntenä uuden ajan alun kaupunkeihin. Suomalaisen lukijan kannalta mielenkiintoisimpia ovat kaksi viimeksi mainittua lukua. Fehring esittelee arkeologian tuomia näkökulmia kaupunkien topografiasta, infrastruktuurista, puolustuksellisesta varustamisesta, rakennushistoriasta, käsityöstä, kaupasta, kirkollisesta elämästä, terveydenhuollosta, hygieniasta, elitarvikehuollosta jne.

Yksittäisistä tutkimustuloksista kannattaa mainita muuttunut käsitys nykyaikaan säilyneille keskiajan kaupungeille tunnusomaisten pitkien suora-

kaiteenmuotoisten tonttien synnystä. Vanhan käsityksen mukaan kyse on tonttien alkuperäisestä muodosta. Laajojen kaivausten myötä on äskettäin selvinnyt, että tontit ovat alkujaan olleet huomattavasti suurempia. Vasta sitten, kun niitä on vähitellen jaettu pienempiin osiin, ne ovat saaneet meille tutun muotonsa. Hyvän esimerkin tällaisesta kehityksestä tarjoavat mm. eräät Lyypekissä tutkitut korttelit.

Suomalaisesta näkökulmasta katsoen on mielenkiintoista, että Saksassa tai Keski-Euroopassa on vain vähän uuden ajan alussa perustettuja kaupunkeja. Suomen runsaat 20 vaasa- ja suurvalta-ajalla perustettua kaupunkia ovat siten eurooppalaisittainkin mielenkiintoisia tutkimuskohteita. Niiden tutkimisen avulla voidaan selvittää maalaiskylien tai markkinapaikkojen muuttumista kaupungeiksi sekä kaupunkiyhteisöjen syntyä ja kehittymistä yleisellä tasolla. Suurvalta-ajan kaupungeistamme on lisäksi runsaasti kirjallista lähdeaineistoa ja pienessä osassa kaupunkeja myös laajoja säilyneitä kulttuurikerroksia.

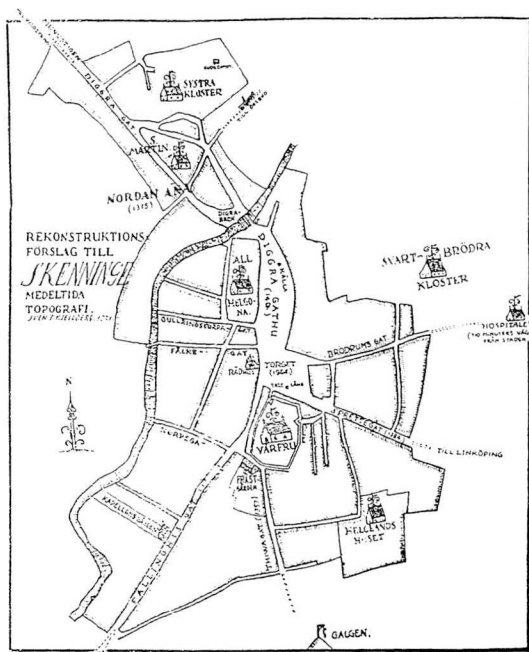
Arkeologinen tutkimus on tuonut aivan uuden, entistä paljon konkreettisemman kuvan keskiajan kaupunkilaisten arjesta. Tiedot kaupunkitalouksien esineellisestä kulttuurista täsmentyvät jatkuvasti. Keskiajan kuluessa monet uudet esineet löysivät tiensä porvarien koteihin. Fehring varoittaa kuitenkin, että nykyisen tutkimustilanteen yhä vallitessa, on vaarallista tehdä arkeologisten löytöjen perusteella hyvin pitkälle meneviä sosiaalishistoriallisia johtopäätelmiä tutkimus-alueella asuneista ihmisistä.

Sisältönsä ohella 'Stadtarchäologie in Deutschland' on myös runsaan ja havainnollisen kuvituksensa vuoksi tutustumisen arvoinen teos. Se antaa läpileikkauksen saksalaisen kaupunkiarkeologian nykytilanteesta. Alan kehitys on kuitenkin niin nopeata, että teos vanhenee todennäköisesti varsin nopeasti. Jännityksellä voi odottaa, millainen tutkimustilanne vallitsee esimerkiksi vuosikymmenen kuluttua, kun itäisen Saksan kaivauksia on saatu työstettyä.

Skänninge - Turku 1248-1249

Henrik Asplund

Suomen keskiajan arkeologian seura on jo parin vuoden ajan ollut mukana dominikaanien Suomeen tulon 750-vuotisjuhlallisuuksien valmisteluissa. Turun pyhän Olavin dominikaanikonventin perustamista vuonna 1249 juhlistava seminaari ja muut tapahtumat ovat ohjelmassa aivan pian, vuonna 1999. Pienessä itä-götanmaalaisessa Skänningin kaupungissa Ruotsissa juhlittiin kirkkohistoriallista 750-vuotisjuhlaa jo tänä vuonna. Tässä juhlassa oli kysymys Skänningin kokouksesta, jota pidetään yhtenä Ruotsin kirkkohistorian käännekohtana. Turun tavoin Skänningin historia - mitä todennäköisimmin myös Skänningin kokous - liittyy läheisesti dominikaaniveljeskuntaan. Yhteistä on myös se, että Skänningessäkin oli nimenomaan pyhälle Olaville pyhitetty konventti.

Kuva 1. Sven T. Kjellbergin rekonstruktioehdotus keskiajan Skänningestä vuodelta 1921 (Hasselmo 1983, 60). Dominikaaniluostari ylhäällä oikealla.

Skänninge sijaitsee Götanmaan viljavalla tasangolla, rikkaiden mahtimiesten talojen ja kuninkaankartanoiden ympäröimänä (Hasselmo 1983, 8). Muutoin Skänningin sijainti ei näytä kovin strategiselta - sisämaakaupungilla ei esimerkiksi ollut suoria kauppayhteyksiä Itämerelle. Skänningestä alkoi kuitenkin kehittyä asutuksellinen ja kirkollinen keskus jo 1100-luvulla - eräiden viitteiden mukaan jopa 1000-luvulla. Ensimmäinen kirjallinen maininta Skänningestä on paavi Aleksanteri III kirjeessä vuodelta 1178. Näin varhaisiksi ajoittuvat arkeologisen materiaalin perusteella myös kaksi Skänningin kirkosta (Hasselmo 1983, 10, 47-49). Skänningestä on lisäksi viitteitä viikinkiaikaisesta ja varhaiskeskiaikaisesta kauppapaikasta (Hasselmo 1983, 50-52). Kaupungin varsinaista suuruuden aikaa olivat kuitenkin 1200- ja 1300-luvut, jolloin myös Skänningin pyhän Olavin dominikaanikonventti perustettiin (kuva 1). Vuonna 1237 perustettu konventti kuuluu Pohjolan (Dacian provinssin) vanhimpiin. Yhtä vanhoja tai aikaisemmin perustettuja olivat vain Lundin (1223), Riben (1228), Visbyn (ennen 1230), Nidarosin ja Roskilden (ennen 1234) sekä Sigtunan (1237) konventit (Gallén 1980, 178).

Skänningin kuuluisassa kokouksessa oli kysymys kanonisen oikeuden sekä yleisesti kirkon ja maallisen yhteiskunnan suhteiden määrittelystä Pohjolassa. Tärkeä kokouksessa hyväksytty vaatimus oli pappien selibaati. Skänningeen oli saapunut paavin legaatti Vilhelm Sabinalainen neuvotteluja varten. Kyseessä oli korkean statuksen omaava neuvottelu, josta Kauko Pirinen (1991, 69) on käyttänyt nimitystä provinssikonsiili. On helppo kuvitella, että kokous on pidetty nimenomaan dominikaanikonventin tiloissa. Ensimmäinen varma tieto Skänningin konventissa pidetystä provinssikonsiilista on kuitenkin vasta vuodelta 1282 (Hasselmo 1983, 14).

Turun ja Skänningin dominikaanien yhteyksistä on vain vähän suoria tietoja. Koska dominikaaneilla ei ollut stabilitas loci -järjestelmää, kuten joillakin vanhemmilla luostarijärjestöillä, siirtyi veljiä usein luostarista toiseen. Skänningestä Turkuun siirtyneistä veljistä onkin kaksi tietoa 1200-luvulta; vuonna 1254 päätettiin, että veli Tuomas siirtyisi Turkuun ja vuonna 1290 veli Toste nimitettiin lehtoriksi Turkuun (Jern 1997, 16-17). Turun dominikaaneilla oli 1200-luvulla ilmeisesti läheisemmät suhteet Visbyn konventtiin, jonne piispa Tuomas eronsa jälkeen vuonna 1245 siirtyi ja jossa hän kuoli vuonna 1248 (Pirinen 1991, 58). Omistamiaan kirjoja Tuomas kuitenkin lahjoitti Skänningin (toisen tiedon mukaan Sigtunan) konventtiin (Pirinen 1991, 61, 207). Piispa Tuomaan eron jälkeen Suomen piispanistuin oli täyttämättä vuoteen 1249. On tietoja siitä, että dominikaaneilla näinä vuosina olisi ollut vastuu eräistä hengelliseen johtamiseen liittyvistä asioista

(Pirinen 1991, 71). Vaikka Turun konventin perustamisvuotena pidetään vuotta 1249, on selvää, että dominikaaneilla oli vakiintunut asema Suomessa jo ennen tätä. Jos piispa Tuomaan läheisiä suhteita dominikaaneihin voidaan pitää tässä suhteessa olennaisina, voitaisiin ajatella dominikaanien vaikuttaneen Turussa viimeistään 1230-luvulla.

Myöhemmällä keskiajalla Skänningen asema ja talous heikkeni. Kauppapoliittisten syiden lisäksi taantumaan vaikutti ilmeisesti Vadstenan kehittyminen Skänningeä tärkeämmäksi kirkolliseksi keskukseksi (vrt. Hasselmo 1983, 8). Olaus Magnus kirjoitti 1500-luvulla synnyinkaupungistaan Skänningestä mm. seuraavasti: "Nämnda stad, som nu är förfallen och inom kort synas att stå öde, hade dock en gång, tack vare sitt läge, sina utmarkers fruktbarhet och sin rikedom ei sin lika i hela Norden" (Blomberg 1994). Lopullisesti Skänningen kirkollinen asema murtui uskonpuhdistuksen myötä. Luostari lienee suljettu noin 1528-29; rakennukset purettiin Kustaa Vaasan käskystä vuonna 1547 ja rakennusmateriaalit käytettiin hyväksi Vadstenan linnan rakennustöissä (Jern 1997). Skänningen konventin arkeologinen tutkimustilanne muistuttaa Turun dominikaanikonventin tutkimustilannetta. Konventista ei nykyään ole maanpäällisiä merkkejä; yhtä vuonna 1930 suoritettua arkeologista tutkimusta lukuunottamatta muureja ja muita jäänteitä on paljastunut ainoastaan erilaisissa rakennustöissä (Hasselmo 1983, 14, 43).

Lähteet

- Blomberg, Harri 1994. Frihetens väktare. En historia om Skänninge. Jönköping.
- Gallén, Jarl 1980. Dominikanorden. Kulturhistoriskt lexikon för Nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid. 2. oplag. Viborg. 3: 174-185.
- Hasselmo, Margareta 1983. Skänninge. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. Medeltidsstaden 40.
- Jern, Henrik 1997. S:t Olofs kloster i Skänninge. Skänninge.
- Pirinen, Kauko 1991. Suomen kirkon historia 1. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. WSOY: Porvoo.
-

Keskiajan seminaareja

TVERRFAGLIG MIDDELALDERSEMINAR:

Tittel: «TING OG TEKST»

fredag 11. og lørdag 12. desember 1998

Arrangør: Mellomalderforum og Bryggens Museum

Påmelding: Ja, jeg ønsker å delta på middelalderseminaret «Ting og tekst»

Navn: _____

Adr.: _____

Tlf.nr.: _____ Fax: _____

E-post: _____

Deltakeravgift (bet. sammen m/
påmelding), inkl. kaffe og lunsj NOK 300 ☐
Deltakeravgift: studenter NOK 150 ☐
Jeg ønsker å delta på fellesmiddag
kveld 11. des. Ja: ☐ Nei: ☐ NOK 300

Påmeldingsfrist: 19. november 1998

Vennligst returner svarslipp til Bryggens Museum, Dreggsallmenning 3,
Postboks 4052 Dreggen, 5023 Bergen.

Deltakeravgift og evt. middagsutgift bes vennligst betalt til konto: 5221.20.05436 mrk. «Ting og tekst»

Nordisk seminar

Foreløbig tilmelding

MIDDELALDERENS KIRKEGÅRDE

Arkæologi og antropologi - innsikt og udsyn

I de sidste 20-30 år er der foretaget mange og store arkæologiske undersøgelser på middelalderlige kirkegårde i de nordiske lande. Materiale fra disse samt fra ældre undersøgelser er blevet analyseret og publiceret af arkæologer, antropologer og andre, der har arbejdet og interesseret sig for emnet. Hvad ved vi idag, og hvilke spørgsmål ønsker og kan vi få svar på?

Seminaret afholdes den 2. - 5. juni 1999 i Ribe i Danmark og endeligt program med tilmeldingsmateriale forventes udsendt 1. februar 1999.

Undertegnede ønsker at modtage endeligt program og tilmeldingsmateriale ca. 1. februar 1999.

Navn _____

Adresse _____

Land _____

Sendes til Den antikvariske Samling i Ribe, Overdammen 12,
DK-6760 Ribe, Danmark. Tlf: +45 76 88 11 22. Fax: 76 88 11 35.

Vakuutena sinettini - keskiaikaiset sinetit ja niiden käyttö Beseglat och bestyrkt - klämmor, bullor och andra sigill

Näyttely Aboa Vetuksessa 14.10.1998 - 28.2.1999

Vakuutena sinettini -näyttelyn on tuottanut Tukholman keskiajan museo yhteistyössä Ruotsin valtionarkiston kanssa. Se kuuluu pohjoismaisten keskiajan museoiden yhteistyöverkoston projektiin *Tre vandrande utställningar*. Näyttelyssä on esillä useita alkuperäisiä Ruotsin valtionarkistossa säilytettyjä asiakirjoja, joissa on runsaasti sinettejä.

Näyttely kertoo siitä, minkälaisia asiakirjoja sinetillä varmistettiin ja minkälaiset ihmiset omistivat sinettileimoja. Näyttely jakautuu seitsemään osaan, jotka käsittelevät eri aiheita. Eri osioissa kerrotaan esimerkiksi kirkonmiesten, kuninkaiden, kaupunkien ja naisten käyttämistä sineteistä ja siitä miten sinettiasiakirja valmistettiin ja miten itse sinettejä tehtiin.

Keskiajalla sinetti oli varmennus asiakirjan oikeellisuudesta ja laillisuudesta. Viralliset asiakirjat vahvistettiin usein hyvinkin monella sinetillä. Mitä merkittävämpi asiakirja oli, sitä merkittävämpi joukko henkilöitä varmisti sen sinetillään. Näyttelyssä on esillä esimerkiksi Naantalin kaupungin perustamisasiakirja, jonka on varmistanut kolmelta sinetöijältä. Asiakirjan teksti on seuraavanlainen:

Vuonna 1441 valtaneuvosto lahjoitti Helgön tilan
Naantalin luostarille. Samalla myönnettiin heille,
jotka sinne asettuivat, oikeus harjoittaa vapaata
kauppaa sekä nauttia ja käyttää kaupunka-
kaupungin oikeuksia ja lakeja. Näin syntyi Naantalin kaupunki.

Kirjeestä roikkuvat seuraavat sinetit:

No. 1: valtion sinetti (rikslänman), no. 2: arkkipiispa Nils Ragvaldsson, no. 3: piispa Nils Köning Linköpingistä, no. 4: piispa Sven (Grotte) Skarasta, no. 5: piispa Maunu (Tavasti) Turusta, no. 6: piispa Lars Växjöstä, no. 7: Gustav Algotsson (kolme merilehteä), no. 8: marski ja valtionhoitaja Karl Knutsson, no. 9: Bo Stensson (Yö ja Päivä), no. 10: Bengt Jönsson (Oxenstierna), no. 11: aseistaja Karl Ormsson, no. 12: aseistaja Erengisle Nilsson (Hammersta, haljennut kilpi), no. 13: aseistaja Magnus Gren. RÅperg 1441 7/7 Kalmar.

Kaikilla henkilöillä ei ollut omaa sinettiä, mutta jos hän sellaisen tarvitsi esimerkiksi maakaupan vahvistamiseen tai riidan sopimiseen, hän voi käyttää jonkun muun sinettiä, kunhan asia selvitettiin asiakirjassa. Usein asiakirjan vahvisti enemmän kuin yksi henkilö. Asiakirjan sinetöijät toimivat samalla tapahtuman todistajina ja ilmaisivat sen sinetillään asiakirjan alalaidassa.

Näyttelyssä tutustutaan sinetteihin myös taiteena. Esillä on runsaasti kipsiin valettuja suurennoksia Ruotsin valtionarkiston sineteistä, jotka edustavat taidokasta miniatyyritaidetta. Sinetissä on sekä kuva että tekstiosa, joka kertoo kenelle sinetti kuuluu. Sinetti kertoo usein myös omistajansa yhteiskunnallisen aseman. Sinetillä oli oma kuvakielensä, jossa käytettiin sellaisia kuvasymboleja, joita aikalaisten oli helppo ymmärtää. Esimerkiksi ratsastaja-aihetta saivat käyttää vain kuninkaan pojat ja jaarlit. Sinettien laatu vaihteli suuresti. Taidokkaimmat sinetileimasimet valmistettiin aikoinaan ulkomailla.

Suomen keskiajan arkeologian seura - Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry:n tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Yhdistys järjestää seminaareja ja esitelmätilaisuuksia sekä harjoittaa julkaisutoimintaa.

Puheenjohtaja : Markus Hiekkänen
040-554 0725
markus.hiekkanen@nba.fi

Sihteeri : Liisa Seppänen
040-529 6789

Rahastonhoitaja : Leila Airikka-Drake
(02) 235 2555

Sisällys

Toimittajalta.....	1
<i>Henrik Asplund</i> , Single Context keskustelua	2
<i>Georg Haggrén</i> , Kaksi emalikoristeista lasia 1300-luvun Turusta.....	10
<i>Knut Drake</i> , Tavastehus slott på 1500-talet	16
Historiallisen ajan arkeologia tänään -seminaari	19
<i>Marianna Niukkanen</i> , Majolikka Faenzasta	20
Majolica and glass: from Italy to Antwerp and beyond	23
<i>Tuula Hockman</i> , Seuran matka Novgorodiin	24
Nordiska Stratigrafimötet.....	29
<i>Knut Drake</i> , Gårdskyrkani Moisia.....	30
<i>Georg Haggrén</i> , Kaupunkiarkeologiaa Saksassa	32
<i>Henrik Asplund</i> , Skänninge - Turku 1248-1249.....	34
Keskiajan seminaareja	37
Vakuutena sinettini-näyttely	38
Kesän kenttätöiden esittelytilaisuus	40
Suomen vanhin sahamylly.....	40
